

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУБ'ЄКТІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

ON THE QUESTION OF THE LEGAL STATUS OF SUBJECTS OF THE FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES OF UKRAINE

Уртаєва Л.Г., к.ю.н.,
викладач кафедри економіки і міжнародних відносин
Міжнародний гуманітарний університет

Стаття присвячена дослідженню питання правового статусу суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України. Визначено, що єдиного підходу до визначення поняття «правовий статус» не вироблено досі та пропонується розуміти під правовим статусом становище суб'єкта відносно держави та суспільства, що має прояв у сукупності формально визначених суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, принципів діяльності, а також відповідальності. Вказано, що суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності є суб'єкти господарювання та визначено останніх як учасників господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством. Визначено, що принципи діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності побудовані на засадах демократизму та є загальними для зовнішньоекономічної діяльності в цілому. Встановлено, що суб'єктивні права являють собою міру дозволеної правової поведінки суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності. Запропоновано градацію суб'єктивних прав суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності виходячи із тих, що пов'язані: із організаційними аспектами; з безпосереднім здійсненням зовнішньоекономічної діяльності; із результатом зовнішньоекономічної діяльності. Визначено, що юридичні обов'язки суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності являють собою визначений обсяг суспільно-необхідної конкретної юридичної поведінки, яка полягає у здійсненні або нездійсненні певних дій цим суб'єктом, за невиконання яких до такого суб'єкта застосовуються заходи примусу. Акцентовано увагу, що під відповідальністю суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності слід розуміти міру реагування держави на невиконання або неналежне виконання покладених на таких суб'єктів обов'язків.

Ключові слова: правовий статус, суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, суб'єктивні права, юридичні обов'язки, принципи, відповідальність, учасники господарських відносин.

The article is devoted to the study of the legal status of subjects of foreign economic activity of Ukraine. It was determined that a unified approach to the definition of the concept of "legal status" has not yet been developed, and it is proposed to understand the legal status of the subject's position in relation to the state and society, which is manifested in a set of formally defined subjective rights and legal obligations, principles of activity, as well as responsibility. It is indicated that the subjects of foreign economic activity are business entities and the latter are defined as participants in economic relations who carry out economic activity, realizing economic competence (a set of economic rights and obligations), have separate property and are responsible for their obligations within the limits of this property, except for cases provided by law. It was determined that the principles of foreign economic activity subjects are built on the principles of democracy and are general for foreign economic activity as a whole. It has been established that subjective rights represent a measure of the permitted legal behavior of the subject of foreign economic activity. A gradation of the subjective rights of subjects of foreign economic activity is proposed based on those related to: organizational aspects; with direct implementation of foreign economic activity; with the result of foreign economic activity. It was determined that the legal obligations of the subject of foreign economic activity represent a certain amount of socially necessary concrete legal behavior, which consists in the performance or non-performance of certain actions by this subject, for failure of which coercive measures are applied to such subject. It is emphasized that the responsibility of subjects of foreign economic activity should be understood as the extent of the state's response to non-fulfillment or improper fulfillment of the duties assigned to such subjects.

Key words: legal status, subjects of foreign economic activity, subjective rights, legal obligations, principles, responsibility, participants in economic relations.

Взаємовідносини будь-якого суб'єкта та держави, спрямовані на визначення місця, ролі та мети діяльності такого суб'єкта, повинні мати належне закріплене на відповідному рівні та правовій формі. Зв'язки окремих суб'єктів із державною мають прояв у встановлених правах, свободах та обов'язках, які у сукупному вимірі являють собою правовий статус цих суб'єктів, який в свою чергу є показником рівня розвитку соціально-орієнтованого суспільства, демократичності, законності публічної адміністрації. В умовах воєнного стану, особливої актуальності набуває додаткове дослідження правового статусу різних суб'єктів, а особливо суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України, що і являє собою мету даної статті.

Дослідження поняття «правовий статус», аналіз його окремих складових, визначення правового статусу окремих суб'єктів було предметом наукових розвідок багатьох науковців-адміністративістів та правників, зокрема Т. І. Білоус-Осінь, В. В. Вербець, В. А. Кучинського, С. В. Ківалова, М. Н. Марченко, О. Ф. Скакун, А. Ю. Якімова та інших. Однак, через стрімку трансформацію державної політики, введення в Україні воєнного стану, дане питання потребує додаткової уваги та висновків.

Досліджуючи питання правового статусу суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України, першочергово

вбачається доцільним звернутись до наукових тлумачень понять «правовий статус», «зовнішньоекономічна діяльність», «суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності».

Слід зазначити, що єдиного підходу до визначення поняття «правовий статус» не вироблено досі. Слушною є позиція В. М. Корельського, який визначає правовий статус як універсальну категорію, яка має загальний характер та водночас відображає статус індивідуального суб'єкта відносно держави і суспільства. Автор визначаючи складові правового статусу, відніс до них: права, обов'язки, гарантії та юридична відповідальність [1]. В свою чергу, А. Ю. Олійник пропонує включати до правового статусу такі елементи як правові норми та правові відносини, суб'єктивні права та юридичні обов'язки, гарантії, принципи [1].

Також серед науковців існують думки, що до елементів правового статусу доцільним є включати: законність, правопорядок, справедливість, гуманізм, однак дані позиції не є загально прийнятими, зокрема через визнання перелічених категорій передумовами формування правового статусу, а не його складовими. Вважаємо, що доцільним є розуміти під правовим статусом становище суб'єкта відносно держави та суспільства, що має прояв у сукупності формально визначених суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, принципів діяльності, а також відповідальності.

Переходячи до категорії «зовнішньоекономічна діяльність», слід зазначити, що її визначення є закріпленим на нормативному рівні, зокрема у Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність». Законом визначено, що зовнішньоекономічна діяльність – це діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, а також діяльність державних замовників з оборонного замовлення у випадках, визначених законами України, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами [1].

Науковці певною мірою розширюють це визначення. До прикладу, Л. Дідківська та Л. Головка вважають, що «зовнішньоекономічна діяльність – це розвиток економічних відносин між країнами, що здійснюють зовнішню торгівлю, міграцію капіталів і робочої сили; формують міжнародні науково-технічні та виробничі зв'язки» [3]. Заслугує на увагу твердження Л.А. Швайки, яка вважає, що зовнішньоекономічна діяльність є «сукупністю виробничо-господарських, організаційно-економічних і оперативного-комерційних функцій підприємства, пов'язаних з його виходом на зовнішній ринок та участю в зовнішньоекономічних операціях» [4].

Аналізуючи положення Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та висновки науковців, можна зробити висновок, що під зовнішньоекономічною діяльністю слід розуміти діяльність національних та іноземних суб'єктів господарської діяльності України, яка виникає у процесі виробництва, реалізації, розподілу та споживання продукції та має відповідні форми, типи та види.

Продовжуючи аналіз категорій, вбачається можливим перейти до дослідження поняття «суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності». Положеннями Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» чітко закріплено перелік суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, однак не надається загального визначення цього поняття.

Господарський кодекс України закріплює, що суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності є суб'єкти господарювання та визначає останніх як учасників господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством [5].

Тут же законодавець надає перелік суб'єктів господарювання, який не в повній мірі збігається із переліком, наданим у Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність». Так, Господарським кодексом України до суб'єктів господарювання віднесено господарські організації та визначено їх як юридичних осіб, які створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до Господарського кодексу України, інші юридичні особи, а також громадяни України, іноземці та особи без громадянства які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку [5].

Вважаємо, що норми Господарського кодексу України є нормами загального характеру, а здійснюючи аналіз суб'єктів саме зовнішньоекономічної діяльності та визначаючи їх правовий статус, доцільним є звернення до нормативно-правового акту спеціального характеру – Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність». Останнім до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності віднесено:

- фізичних осіб, що мають громадянство України, іноземців та осіб без громадянства (такі суб'єкти повинні постійно проживати на території України та мати цивільну правоздатність і дієздатність);
- юридичних осіб (які є зареєстрованими в Україні, а також територія України є їх постійним місцезнаходженням), а також юридичних осіб, чие майно та капітал

повністю перебуває у власності іноземних суб'єктів господарської діяльності;

- об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, які не мають організаційної форми як юридична особа, але здійснюють господарську діяльність законно та постійно знаходяться в Україні;
- філії, відділення іноземних суб'єктів господарської діяльності, які не мають організаційної форми як юридична особа, але здійснюють господарську діяльність законно та постійно знаходяться в Україні;
- спільні підприємства за участю суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, зареєстрованих як такі в Україні і які мають постійне місцезнаходження на території України;
- державні замовники у сфері оборони;
- інші суб'єкти [5].

Окрім іншого, на нормативному рівні закріплено, що у випадку, якщо держава Україна в особі її органів, або органи місцевого самоврядування в особі створених ними зовнішньоекономічних організацій, беруть участь у зовнішньоекономічній діяльності, то вони діють як юридичні особи.

Повертаючись до питання правового статусу суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, доцільним є вказати, що до його елементів відносять: принципи діяльності, суб'єктивні права, юридичні обов'язки та відповідальність.

Принципи діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності побудовані на засадах демократизму та є загальними для зовнішньоекономічної діяльності в цілому. Серед аналізованих принципів виділяють:

- принцип суверенітету народу України, що полягає у виключному праві народу України самостійно та незалежно здійснювати зовнішньоекономічну діяльність на території України, а також дотримуватись всіх договорів та зобов'язань країни у міжнародних економічних відносинах;
- принцип еквівалентності обміну, неприпустимості демпінгу при ввезенні та вивезенні товарів;
- принцип свободи зовнішньоекономічного підприємництва, що має прояв у можливості вільного вступу у зовнішньоекономічні зв'язки, дотримання відповідних порядків, та отримання результатів діяльності;
- принцип верховенства права, юридичної рівності і недискримінації, що означає рівність всіх суб'єктів перед законом та забороні дискримінації за будь-якими ознаками;
- принцип захисту інтересів.

Суб'єктивні права являють собою міру дозволеної правової поведінки суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності. Аналізуючи акти законодавства, є можливим визначити, що суб'єктивні права можна розділити на кілька груп, зокрема:

- ті, що пов'язані із організаційними аспектами (зокрема, право здійснювати зовнішньоекономічну діяльність з моменту набуття відповідними суб'єктами цивільної дієздатності; право здійснювати зовнішньоекономічну діяльність відповідно до їх статутних документів з моменту набуття ними статусу юридичної особи; право відкривати свої представництва на території інших держав згідно з законами цих держав);
- ті, що пов'язані з безпосереднім здійсненням зовнішньоекономічної діяльності (зокрема, право здійснювати будь-які види зовнішньоекономічної діяльності та дії щодо її провадження, у тому числі будь-які валютні операції та розрахунки в іноземній валюті з іноземними суб'єктами господарської діяльності);
- ті, що пов'язані із результатом зовнішньоекономічної діяльності (зокрема, право володіти, користуватися і розпоряджатися коштами, майном, майновими і немайновими правами, одержаними від зовнішньоекономічної діяльності за своїм розсудом).

Важливо акцентувати, в разі проведення конкурсу на розміщення державного замовлення, іноземні суб'єкти корис-

туються рівними правами і повинні нести рівні обов'язки з суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України.

Юридичні обов'язки суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності являють собою визначений обсяг суспільно-необхідної конкретної юридичної поведінки, яка полягає у здійсненні або нездійсненні певних дій цим суб'єктом, за невиконання яких до такого суб'єкта застосовуються заходи примусу. Серед юридичних обов'язків можна виділити такі як: дотримання встановлених законодавством України вимог провадження діяльності, зокрема щодо укладання зовнішньоекономічних договорів (контрактів), ведення бухгалтерського та оперативного обліку зовнішньоекономічних операцій, статистичної звітності.

Останнім елементом правового статусу суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності є відповідальність. Під відповідальністю суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності слід розуміти міру реагування держави на невиконання або неналежне виконання покладених на таких суб'єктів обов'язків. Законодавцем нормативно закріплено, що суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, можуть нести майнову та кримінальну відповідальність [5].

Майнова відповідальність до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності застосовується у формі матеріального відшкодування прямих, побічних збитків, упущеної вигоди, матеріального відшкодування моральної шкоди, а також майнових санкцій. Застосування кримінальної відповідальності можливе тільки у випадках, які передбачені Кримінальним кодексом України. Так, для застосування такого виду відповідальності має бути факт вчинення злочину, тобто передбаченого Кримінальним кодексом України винного діяння (дії або бездіяльності), вчиненого суб'єктом злочину [6].

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що аналіз нормативно-правових актів України в сфері зовнішньо-

економічної діяльності дав можливість зробити висновок, що єдиного переліку суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності наразі немає. Це є причиною відсутності стабільності у термінологічних конструкціях, наявності колізій у нормативних актах, що в свою чергу впливає на належність та якість застосування правових норм.

Встановлено, що під правовим статусом слід розуміти становище суб'єкта відносно держави та суспільства, що має прояв у сукупності формально визначених суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, принципів діяльності, а також відповідальності. Визначено, що під зовнішньоекономічною діяльністю слід розуміти діяльність національних та іноземних суб'єктів господарської діяльності України, яка виникає у процесі виробництва, реалізації, розподілу та споживання продукції та має відповідні форми, типи та види. Встановлено, що суб'єктивні права являють собою міру дозволеної правової поведінки суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності.

Запропоновано класифікацію суб'єктивних прав суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, зокрема за критеріями: ті, що пов'язані із організаційними аспектами; ті, що пов'язані з безпосереднім здійсненням зовнішньоекономічної діяльності; ті, що пов'язані із результатом зовнішньоекономічної діяльності.

Визначено, що юридичні обов'язки суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності являють собою визначений обсяг суспільно-необхідної конкретної юридичної поведінки, яка полягає у здійсненні або нездійсненні певних дій цим суб'єктом, за невиконання яких до такого суб'єкта застосовуються заходи примусу.

Акцентовано увагу, що під відповідальністю суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності слід розуміти міру реагування держави на невиконання або неналежне виконання покладених на таких суб'єктів обов'язків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колодій А.М. Права, свободи і обов'язки громадянина в Україні: підручник. Київ: Правова єдність. 2008. С. 129.
2. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>.
3. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства : навч. посібник. Київ : Знання, 2008. 462 с.
4. Швайка Л. А. Державне регулювання економіки : навч. посібник. Київ: Знання, 2016. 435 с.
5. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/conv#n384>
6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.